

DE TOEKOMST VAN DE INDUSTRIE IN BELGIE

**Paul De Grauwe
KULeuven**

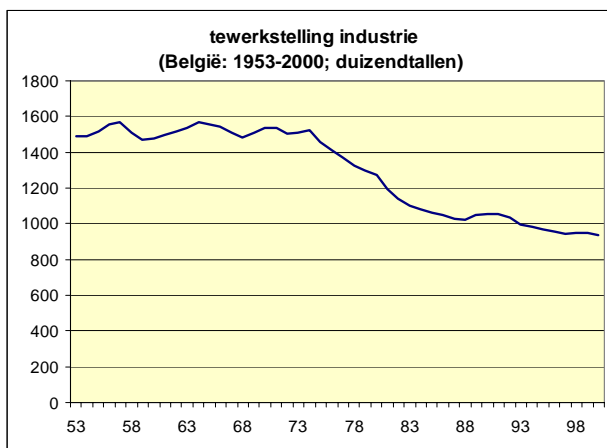
Oktober 2003

1. Het probleem

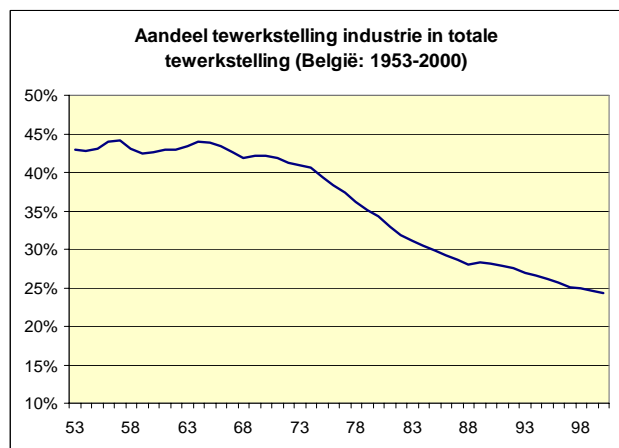
Zoals in de meeste Europese landen is de Belgische industrie onderhevig aan een gestadige afbraak van de tewerkstelling. In figuur 1 en 2 illustreren we dit fenomeen. We tonen de evolutie van de industriële tewerkstelling en het aandeel ervan in de totale Belgische tewerkstelling gedurende 1953-2000.

De laatste vijftig jaar kunnen in drie fazen ingedeeld worden. Gedurende de eerste fase (1953-73) blijft de industriële tewerkstelling nagenoeg constant en fluctueert ze rond 1,5 miljoen werknemers. Het is de tijd van de heropbouw en de industrialisatie van Vlaanderen. De tweede fase start heel abrupt in 1974 met de grote economische crisis die duurt tot het midden van de jaren tachtig. Gedurende deze fase gaan elk jaar gemiddeld 40.000 industriële jobs verloren. In iets meer dan 10 jaar daalt het aandeel van de tewerkstelling in de industrie van meer dan 40% tot ongeveer 30% van het totaal. De derde fase start in het midden van de jaren tachtig. Deze fase wordt gekenmerkt door een verdere teloorgang van de industriële tewerkstelling, zij het aan een beduidend trager ritme. Gedurende deze fase gaan per jaar ongeveer 10.000 industriële jobs verloren. In het jaar 2000 is het aandeel van de industriële tewerkstelling in het totaal gedaald tot minder dan 25%.

Figuur 1

Figuur 2

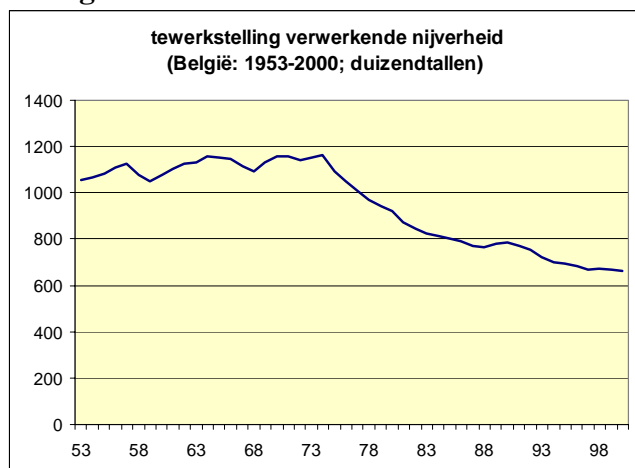

Bron: Federaal Planbureau

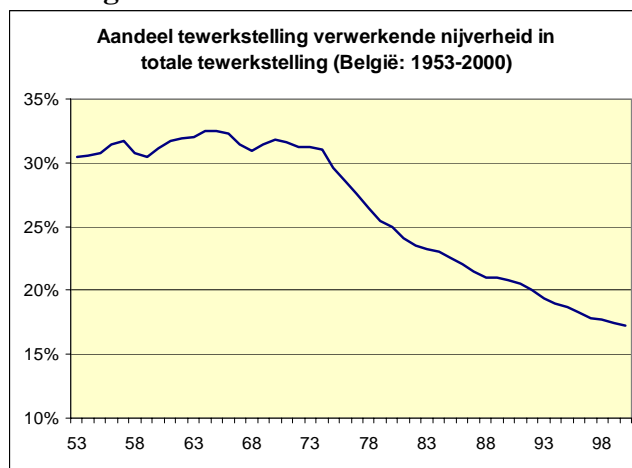
De trends in de verwerkende nijverheid gedurende de laatste 50 jaar zijn nog dramatischer dan deze van de industrie in haar geheel¹. We tonen de evidentie in figuren 3 en 4. We kunnen er dezelfde drie fasen onderscheiden. In een eerste fase observeren we stabiliteit van de tewerkstelling. In de tweede fase daalt de tewerkstelling op dramatische wijze. In de derde fase zet de daling zich verder door, zij het aan een trager ritme.

De daling van de tewerkstelling in de verwerkende nijverheid sinds 1974 is belangrijker dan de daling in de industrie in haar geheel. Terwijl in 1973 de tewerkstelling in de verwerkende nijverheid nog 32% van de totale tewerkstelling vertegenwoordigde was dit aandeel in 2000 teruggevallen tot 17%. Dit is bijna een halvering in iets meer dan een kwart eeuw.

Figuur 3

Figuur 4

Bron: Federaal Planbureau

2. De oorzaken van de teloorgang

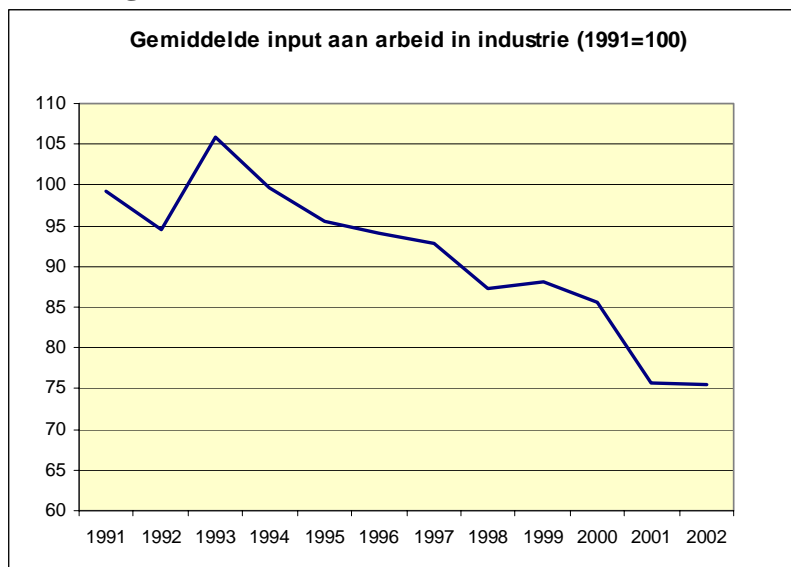
De oorzaken van deze spectaculaire teloorgang van de tewerkstelling in de industrie en in het bijzonder in de verwerkende nijverheid zijn welgekend. Ze kunnen samengevat worden in twee woorden: *productiviteit en globalisering*.

De technologische evolutie geeft aanleiding tot ongekeerde productiviteitsverbeteringen in de industrie (terwijl dit veel minder het geval is in de dienstensector). Deze productiviteitsverbeteringen maken het mogelijk om steeds meer te produceren

¹ Ter herinnering: de industrie bestaat uit de verwerkende nijverheid, de bouwsector en de energiesector.

met steeds minder arbeid. Gedurende de jaren negentig, bij voorbeeld, steeg de arbeidsproductiviteit in de industrie met gemiddeld 2,6% per jaar. Gedurende de voorgaande decennia kenden we gelijkaardige productiviteitsstijgingen. We tonen de jaarlijkse evolutie van de arbeidsinput in de industrie sinds 1991 in figuur 5². We zien hoe in iets meer dan 10 jaar de industrie een arbeidsbesparing deed van 25%.

Figuur 5

Bron: Ministerie Economische Zaken

Noot: de gemiddelde input aan arbeid is de inverse van de gemiddelde arbeidsproductiviteit

Globalisering is de tweede verklarende factor. Deze zorgt ervoor dat grote delen van de industrie gedelocaliseerd worden naar gebieden met goedkope arbeid en naar landen die minder strenge milieunormen hanteren. Dit effect speelt vooral een grote rol in de verwerkende nijverheid, waar de internationale concurrentie volop speelt. Het is van minder grote betekenis in de bouwsector en de energiesector die een grotere natuurlijke bescherming genieten.

3. Perspectieven voor de toekomst van de industriële tewerkstelling

De teloorgang van de tewerkstelling in de industrie ingezet in 1974 zal zich hoogstwaarschijnlijk verder doorzetten in de toekomst. De reden is heel eenvoudig. De twee factoren die verantwoordelijk zijn voor de tewerkstellingsafbraak gedurende de laatste 25 jaar blijven onverminderd verder werken. De technologische revolutie

² Dit is niets anders dan de inverse van de arbeidsproductiviteit.

zal de productiviteit in de industrie jaar in jaar uit de hoogte induwen. De globalisering is intenser dan ooit en zal de delocalisatie van de industrie blijven stimuleren. De combinatie van globalisering die de industriële productie onder druk zet, en de productiviteitsgroei die ervoor zorgt dat steeds minder mensen nodig zijn om die productie te realiseren, zal onvermijdelijk de tewerkstelling in de industrie en in de verwerkende nijverheid in het bijzonder onder druk zetten. De vraag is aan welk ritme deze tewerkstellingsafbraak zal plaats grijpen. Om een inzicht in deze vraag te verkrijgen ontwikkelen we twee scenario's, een *optimistische* en een *pessimistische*.

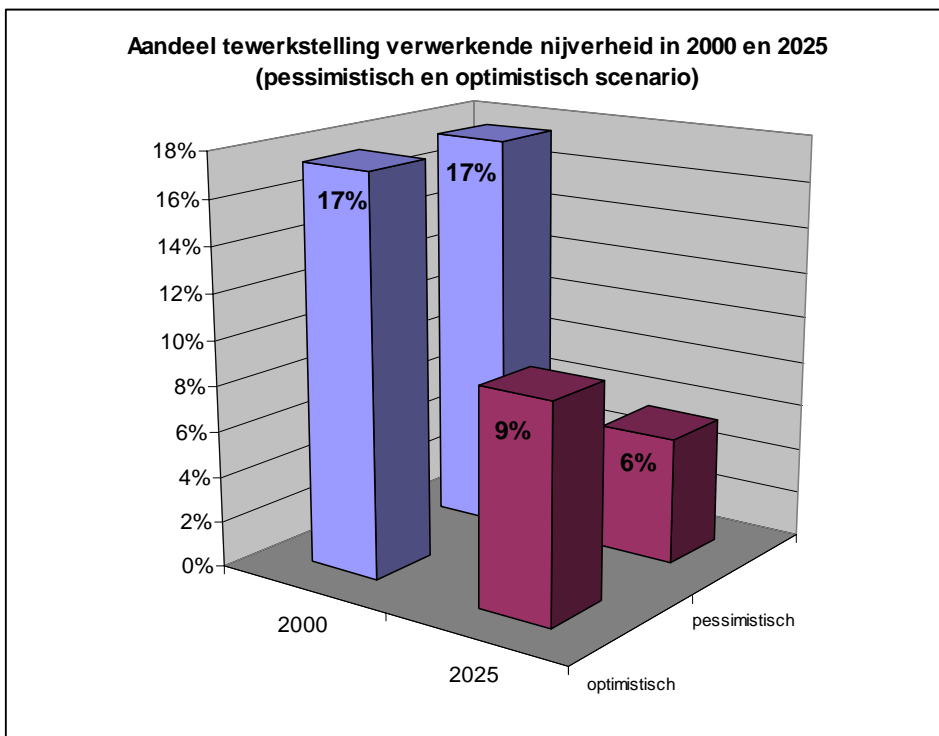
In het *optimistische scenario* veronderstellen we dat de daling van de tewerkstelling zal verder gaan aan het ritme dat we gekend hebben gedurende de derde fase (1985-2000). Dit was een periode van relatief gunstige economische evolutie. In het *pessimistische scenario* veronderstellen we dat de tewerkstelling zal dalen aan het ritme dat we gekend hebben gedurende fase 2 en fase 3 (1973-2000). Dit was een periode waarin we zowel een intense economische crisis kenden (fase 1) als een periode van relatief gunstige groei (fase 2). We tonen het resultaat van een extrapolatie van de tewerkstelling in deze twee scenario's in figuren 6 en 7.

De resultaten zijn merkwaardig. De tewerkstelling in de industrie daalt van 24% van de totale tewerkstelling in 2000 tot 17% (optimistisch scenario) en 10% (pessimistisch scenario) in 2025. Voor de verwerkende nijverheid is de daling nog meer uitgesproken, nl. van 17% in 2000 tot respectievelijk 9% en 6%. Dus in de verwerkende nijverheid kunnen we ervan uitgaan dat zelfs in het optimistische scenario de tewerkstelling gehalveerd zal zijn in 2025.

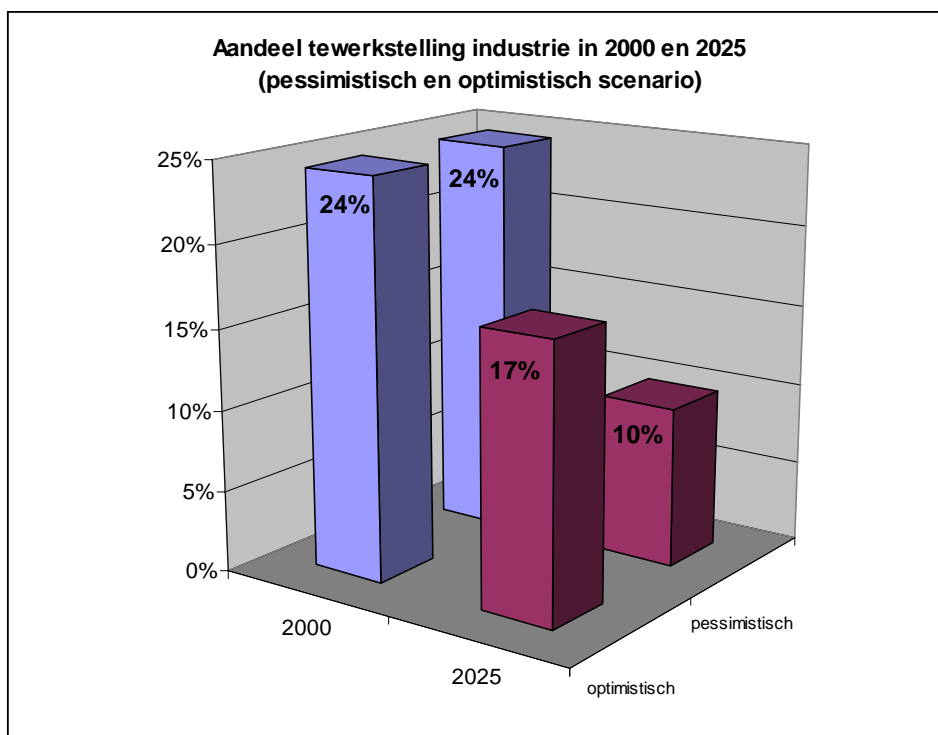
4. De toekomst van de industrie

Uit het voorgaande zou kunnen besloten worden dat de industrie gedoemd is te verdwijnen in België. Dit zou echter een verkeerde conclusie zijn. Het feit dat de industriële *tewerkstelling* onvermijdelijk zal blijven dalen betekent niet noodzakelijk dat de industriële *productie* zal verdwijnen. Om dit goed te begrijpen is het nuttig terug te keren naar de twee oorzaken van de daling van de industriële tewerkstelling, *globalisering* en *productiviteitsgroei*.

Figuur 6

Figuur 7

Zoals eerder betoogd, zorgt *globalisering* ervoor dat industriële activiteiten met een hoge loonkost en met een hoge component aan massaproductie naar andere delen van de wereld verschoven worden. De reden is dat er veel landen zijn waar de loonkosten een kleine fractie zijn van de loonkosten in België. Bovendien zijn dit dezelfde landen waar het milieubewustzijn nog niet zo sterk ontwikkeld is zodat massaproductie (een bron van grote milieulast) er met open armen wordt binnengehaald.

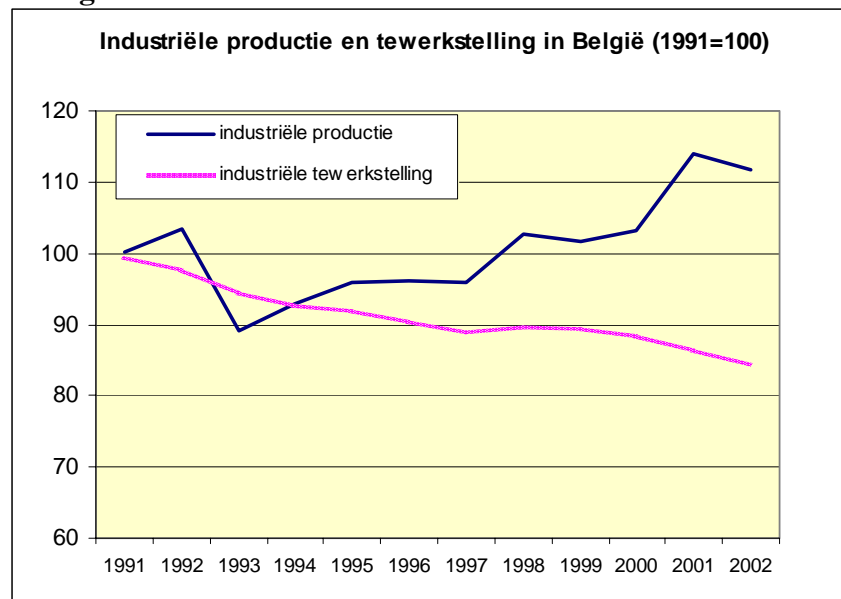
We kunnen deze trend niet echt ombuigen. We zouden daartoe de loonkosten met 80% of meer moeten doen dalen en onze milieuwetgeving drastisch moeten terugschroeven. Er is zeker geen bereidheid om dit te doen, en terecht. Het is ook niet nodig. Binnen de industrie zijn er voldoende mogelijkheden om “niches” te vinden waar we nog wel goed in zijn. Dit zullen industriële activiteiten zijn die gebruik maken van de hoge technische en wetenschappelijke kennis van de Belgische werknemers; het menselijk kapitaal, zoals economen dit noemen. De sleutel van ons succes in het behoud van industriële activiteiten zal dus afhangen van onze capaciteit om ons menselijk kapitaal te verbeteren, en op winstgevende wijze in te zetten. We komen terug op dit thema wanneer we de beleidsimplicaties onderzoeken.

De *productiviteitsgroei* in de industrie heeft heel andere effecten. Zoals eerder benadrukt, zorgt ze ervoor dat dezelfde hoeveelheid productie met steeds minder arbeiders kan gerealiseerd worden. De technologische ontwikkelingen die aan de basis liggen van deze productiviteitsgroei zijn niet te stoppen. Deze ontwikkelingen betekenen geenszins dat de industriële productie moet dalen, wel dat de tewerkstelling onvermijdelijk zal achteruitgaan.

We illustreren deze fenomenen in figuur 8 waar we de evolutie van de industriële productie en van de industriële tewerkstelling samenbrengen. We merken op dat ondanks de toenemende druk van de globalisering, de industriële productie in België sinds 1991 op peil is gebleven, en zelfs lichtjes is gestegen (+11%). De Belgische industrie is er blijkbaar in geslaagd nieuwe niches te ontwikkelen met het gevolg dat deze productie met gemiddeld 1% per jaar is toegenomen, ondanks delocalisatie en globalisering. Tegelijkertijd zien we ook dat deze productiestijging onvoldoende is geweest om de effecten van de productiviteitsgroei te compenseren. Deze productiviteitsgroei bedroeg gedurende dezelfde periode gemiddeld 2,6% per jaar. Het netto effect was een jaarlijks verlies aan industriële jobs van 1,6%.

Deze tendensen bevestigen wat we eerder betoogden: de combinatie van globalisering die een domper zet op de expansie van de industriële productie, en de productiviteitsgroei, die er toe leidt dat steeds minder arbeiders nodig zijn in die productie, creëert een ijzeren wetmatigheid die wil dat jaar in jaar uit de tewerkstelling in de industrie moet dalen. Deze wetmatigheid blijft bestaan zelfs al slagen we erin een significante industriële productie in België te behouden.

Figuur 8

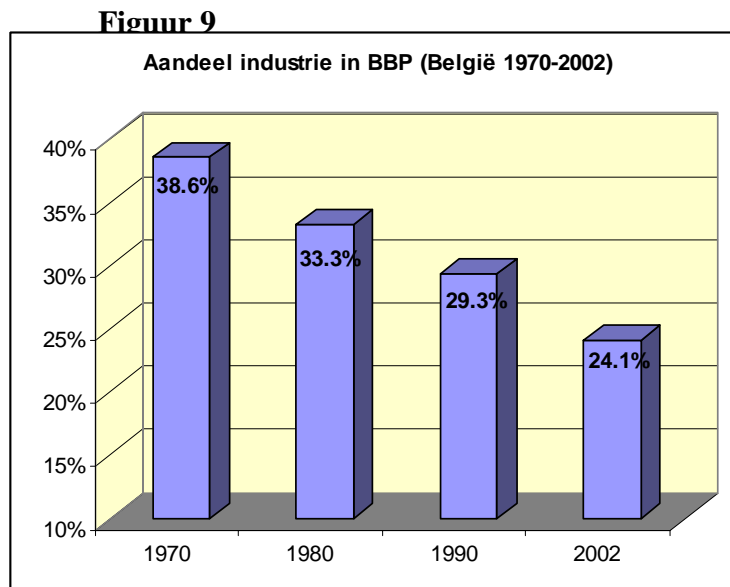

Bron: Ministerie Economische Zaken

Een belangrijk aspect van de technologische ontwikkelingen is dat ze intenser zijn in de industrie dan in de dienstensector, met het gevolg dat de productiviteitsgroei veel hoger is in de industrie dan in de dienstensector. Dit verschil in productiviteitsgroei heeft een belangrijke implicatie. Door de snellere productiviteitsgroei in de industrie t.a.v. de dienstensector dalen de loonkosten per eenheid product sneller in de industrie dan in dienstensector. Hetzelfde gebeurt ook met de prijzen: industriële goederen worden alsmaar goedkoper dan diensten.

Hoe belangrijk is dit effect? Zoals we eerder stelden, groeide de productiviteit in de industrie met 2.6% per jaar sinds 1991. Veronderstel dat de productiviteitsgroei in de dienstensector slechts 1% per jaar is, dan dalen de prijzen van de industriële goederen

met 1.6% per jaar³. Dit heeft op zijn beurt tot gevolg dat het aandeel van de industrie in het BBP daalt. We tonen het effect van deze dynamiek in figuur 9. In iets meer dan dertig jaar is het aandeel van de industrie in het BBP gedaald van 39% tot 24% ondanks het feit dat de hoeveelheid die geproduceerd werd is toegenomen. Dit heeft alles te maken met het prijseffect van de hoge productiviteitsgroei in de industrie.

Bron: Belgostat

We krijgen dus het volgende beeld: de productiviteitsstijgingen zorgen ervoor dat de tewerkstelling in de industrie daalt. Dit betekent echter niet dat de productie daalt. Sinds 1991 steeg de industriële productie ondanks de delocalisatie. Wel is het zo dat de waarde van deze productie niet zo snel stijgt als de waarde van de diensten, zodat het aandeel in het BBP vermindert. Er is dus een toekomst voor de Belgische industrie. De productie zal niet verdwijnen, en kan zelfs nog toenemen als we ons menselijk kapitaal goed gebruiken. Er zullen echter steeds minder mensen tewerkgesteld worden in de industrie, en de toegevoegde waarde van deze sector zal een steeds kleiner deel uitmaken van de totale toegevoegde waarde (BBP).

Deze perspectieven voor de industrie hebben zich in het verleden op een gelijkaardige wijze voorgedaan in de landbouw. Honderd jaar geleden werkte meer dan de helft van

---

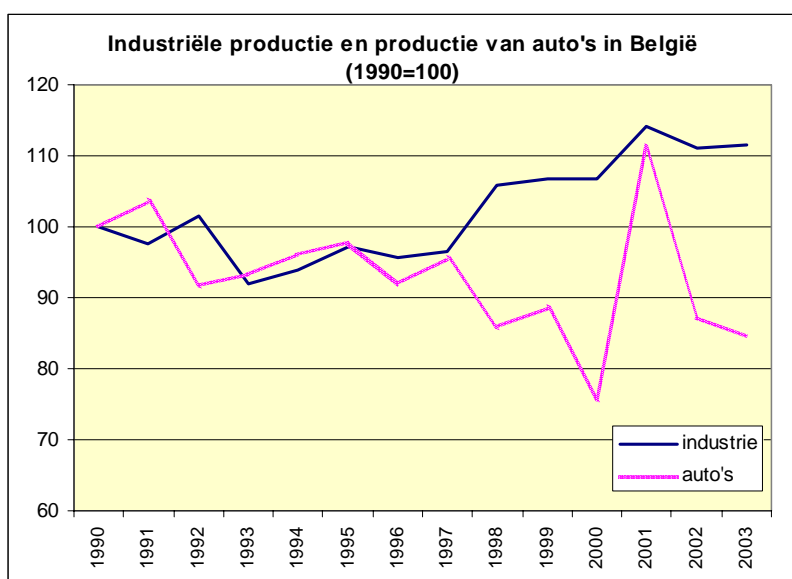
³ We maken hier een aantal impliciete hypothesen, o.a. dat de inkomenselasticiteiten van de vraag naar diensten en industriële producten gelijk zijn. Waarschijnlijk is dit niet zo, maar andere meer realistische hypothesen versterken eigenlijk de conclusie. Indien de inkomenselasticiteit van de vraag naar diensten groter is dan deze van de industriële producten dan zal het effect zijn dat de prijzen van de diensten nog meer stijgen t.o.v. de prijs van industriële producten.

de bevolking in de landbouw. Vandaag is dat minder dan 2%. Dit heeft niet betekend dat de landbouwproductie is gedaald, integendeel, deze is zelfs toegenomen. Het aandeel van de landbouw in het BBP is echter sterk gedaald. Deze bedraagt nu nog amper 1,1 % van het BBP. De oorzaak is hier ook te zoeken in de productiviteitsstijgingen. Deze zorgen ervoor dat landbouwproducten steeds goedkoper zijn geworden, in vergelijking met de diensten. Dit heeft er ook toe geleid dat we vandaag veel meer en beter eten dan onze voorouders honderd jaar geleden.

5. De automobielassemblage: een case study

De automobielassemblage in België is onderhevig aan dezelfde twee krachten van globalisering en productiviteitsgroei die we observeren in de industrie. Waarschijnlijk is het zo dat globalisering en delocalisatie een grotere invloed uitoefenen in de automobielandustrie dan in de gemiddelde industrietak. Dit blijkt uit onderstaande figuur 10 waar we de productie van auto's in België vergelijken met de industriële productie sinds 1990. Het valt op dat in tegenstelling met de industrie in zijn geheel de autoassemblage in België er niet in geslaagd is de productie op peil te houden. Dit wijst erop dat de autoassemblage meer dan andere industrietakken onderhevig is aan de krachten van globalisering en delocalisatie.

Figuur 10

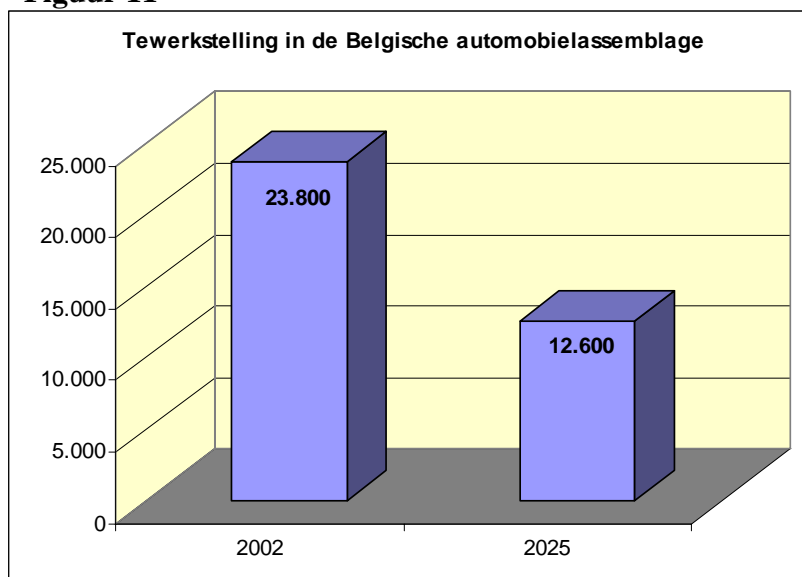

Bron: Belgostat

De autoassemblage is ook onderhevig aan technologische vooruitgang die jaar in jaar uit de arbeidsproductiviteit doet groeien. Gedurende de jaren negentig was deze productiviteitsgroei in de autoassemblage gemiddeld 2,3% per jaar. Dit betekent dat elk jaar gemiddeld 2,3% jobs worden uitgespaard (bij gelijke productie).

Een dergelijke dynamiek heeft belangrijke implicaties voor de toekomst van de tewerkstelling in de autoassemblage. Om het belang hiervan duidelijk te maken deden we de volgende oefening. Veronderstel dat de Belgische autoassemblage erin slaagt de productie van auto's op het peil van 2002 te behouden; een optimistische veronderstelling gegeven het feit dat dit niet gelukt is in de jaren negentig. Veronderstel ook dat de jaarlijkse productiviteitsstijging 2, 3% zal zijn, dan kunnen we de toekomstige evolutie van de tewerkstelling voorspellen. We tonen het resultaat in figuur 11. In 2025 zal de tewerkstelling in de Belgische assemblage met bijna de helft zijn teruggevallen. Dit is uiteraard een "voorwaardelijke" voorspelling die enkel geldt indien de onderliggende hypothesen juist zijn. Deze lijken echter niet zo onredelijk en gaan in feite uit van de veronderstelling dat de Belgische automobielassemblage het in de toekomst beter doet dan gedurende het laatste decennium, en er in slaagt de productie op peil te houden. Indien ze daar niet in slaagt dan is de voorspelling in figuur 11 nog rooskleurig.

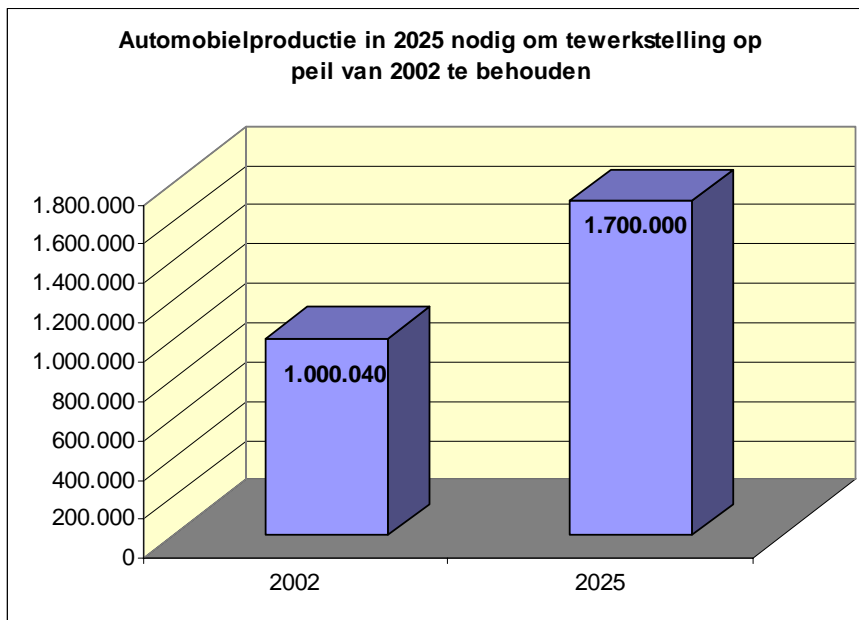
Figuur 11

Noot: de berekening houdt rekening met de recente beslissing van Ford Genk om 3000 arbeidsplaatsen te schrappen

Het tewerkstellingsprobleem in de Belgische autoassemblage kan nog op een andere manier toegelicht worden. We kunnen ons afvragen met hoeveel de productie zou moeten stijgen om de effecten van de productiviteitsgroei op de tewerkstelling te compenseren. We tonen het resultaat van een simulatie in figuur 12, waarin we berekenen hoe groot de productie van auto's zou moeten zijn in 2025 om in dat jaar eenzelfde tewerkstelling te hebben als vandaag. Het resultaat is opmerkelijk: de autoassemblage in België zou met ongeveer 700.000 eenheden (+70%) moeten stijgen. Het is heel onwaarschijnlijk dat een dergelijke expansie van de autoassemblage in België kan gerealiseerd worden.

Figuur 12

Uit het vorige moeten we besluiten dat een verdere aftakeling van de tewerkstelling in de Belgische automobiellindustrie onvermijdelijk is. Vermits deze daling in de tewerkstelling niet continu gebeurt maar in grote schokken, moeten we er helaas van uitgaan dat grootschalige afdankingen zoals in Ford Genk met al het menselijk leed dat hiermee gepaard gaat, zich in de toekomst haast zeker zullen herhalen.

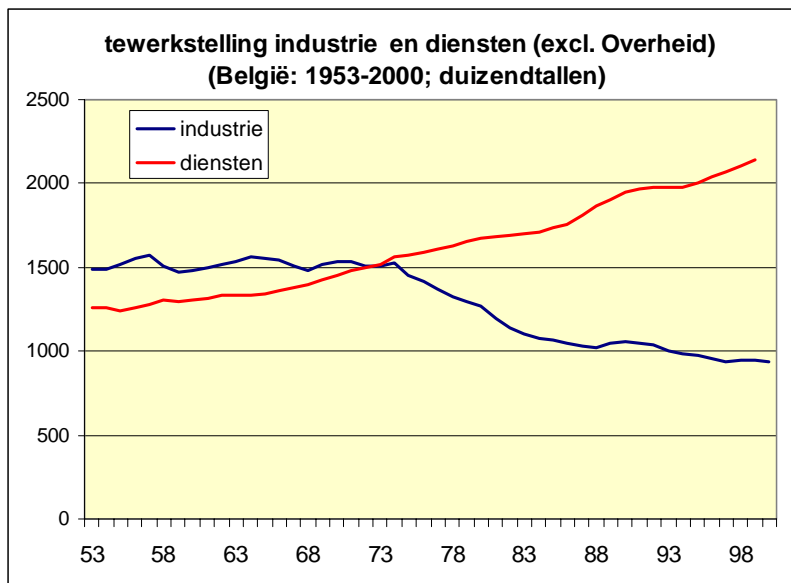
6. Het goede nieuws: de expansie van de dienstensector.

Het voorgaande kan de indruk wekken dat België geconfronteerd wordt met een onoverkomelijk tewerkstellingsprobleem. Niets is minder waar. Terwijl de industriële tewerkstelling sinds 1974 stelselmatig achteruitging, gebeurde het omgekeerde in de dienstensector. Dit wordt duidelijk uit figuur 13. We zien hoe de groei van de tewerkstelling in de dienstensector sinds 1974 het verlies aan banen in de industrie volledig heeft gecompenseerd: de 600.000 jobs die verloren gingen in de industrie werden gecompenseerd door 600.000 nieuwe banen in de dienstensector (exclusief overheidsdiensten). Er waren echter twee fasen in deze ontwikkeling. Gedurende de crisisperiode van 1974-85 steeg de tewerkstelling in de dienstensector (+200.000) onvoldoende om de achteruitgang van de industriële tewerkstelling te compenseren (-450.000). Het gevolg was een toename van de werkloosheid. In de periode 1985-2000 gebeurde het omgekeerde: het aantal nieuwe jobs in de dienstensector (+400.000) overtrof het verlies van industriële banen (-150.000).

De toekomst van de tewerkstelling in België is dus verre van somber. Wat we in het verleden hebben gezien kan zich voortzetten in de toekomst. De achteruitgang van de industriële tewerkstelling die onvermijdelijk zal verder gezet worden, kan volledig gecompenseerd worden door de creatie van nieuwe jobs in de dienstensector. Er is geen reden om hierover pessimistisch te zijn. Wat in het verleden kon, kan ook in de toekomst.

We hebben in de voorgaande sectie ook gezien dat de afbraak van de industriële tewerkstelling niet noodzakelijkerwijze gepaard moet gaan met een teloorgang van de industrie. Het is best mogelijk dat een belangrijke industriële activiteit in België zal blijven bestaan zoals er een belangrijke landbouwsector in België is blijven bestaan. Industriële activiteiten genereren dienstverlening van velerlei aard (distributie, publiciteit, verzekering, bankdiensten, R & D , enz.). Of België in staat zal zijn een noemenswaardige industriële activiteit te behouden hangt in eerste instantie af van haar capaciteit om de kwaliteit en de kwantiteit van haar menselijke kapitaal te verbeteren. Dit zal dan op zijn beurt nieuwe dienstverlening gekoppeld aan de industrie, mogelijk maken.

Figuur 13

Bron: Federaal Planbureau

7. Implicaties voor het beleid

De toekomstige macro-economische omgeving zal er één zijn van stelselmatige afbraak van de industriële tewerkstelling, zelfs al slagen we er in de industriële productie op peil te houden. Het dient tot niets deze ijzeren wetmatigheid te ontkennen, zoals de laatste tijd door vele Vlaamse politici en ‘captains of industry’ wordt gedaan.

Terwijl de macro-economische trends die voortvloeien uit deze wetmatigheid relatief gemakkelijk kunnen voorspeld worden is een dergelijke voorspelling heel moeilijk op het micro-economische vlak. Welke industriële bedrijven zullen delocaliseren of rationaliseren? En wanneer zullen ze dit doen? Deze vragen zijn bijzonder moeilijk te beantwoorden. We kunnen er wel zeker van zijn dat vele bedrijven dat zullen doen, ook vele van wie we vandaag denken dat er geen vuiltje aan de lucht is. Plots kan een nieuwe technologische ontwikkeling of een nieuwe opportuniteit in een laagloonland de balans doen overhellen en een bedrijf ertoe brengen af te danken of de deuren te sluiten. Het recente drama in Ford Genk illustreert deze dynamiek.

In een dergelijke omgeving is een beleid dat erop gericht is industriële bedrijven te verankeren door subsidies of door selectieve lastenverlagingen (b.v.: lastenverlaging op ploegenarbeid) bijzonder riskant. Er zijn hiervoor een drietal redenen. Ten eerste, is het voor de overheid bijzonder moeilijk “to pick the winner” in een omgeving waar

een groot aantal bedrijven verliezers zullen zijn. Het is zo al moeilijk om de winnaars te selecteren. Het is nog moeilijker dit te doen daar waar bedrijven op elk ogenblik kunnen beslissen “eruit te trekken”.

Ten tweede is de kans groot dat een subsidiebeleid tot negatieve selectie leidt. De industriële ondernemingen die onder grote druk staan van de buitenlandse concurrentie staan als eerste klaar om te lobbyen voor steun. Diegene die het beter doen, zijn meestal minder geïnteresseerd in subsidies. Het gevolg is dat de overheid die klaar staat met subsidies, systematisch de verliezers selecteert. Nochtans lijken de ingediende subsidiedossiers altijd indrukwekkend. En de subsidies lijken altijd wel besteed omdat zoveel duizenden jobs gered zijn. De werkelijkheid is dat de macro-economische omgeving van trendmatige afbraak van industriële tewerkstelling op korte termijn de cijfers overhoop kan gooien. Niets stopt dan nog het getroffen bedrijf de spons in de ring te gooien. Subsidies worden een instrument “to pick the losers”.

Ten derde, wordt de subsidiërende overheid meestal gedreven door het criterium van de tewerkstelling. Immers, de politieke druk om iets te doen als een groot industrieel bedrijf zoals Phillips of Ford dreigt te sluiten, is groot. De overheid kan hier moeilijk aan weerstaan. Achter elke fabrieksluiting schuilt veel menselijk leed, en het is begrijpelijk dat politici daar iets willen aan doen. Toch is het ook zo dat precies deze druk van de werknemers de negatieve selectie in de hand werkt. De industriële ondernemingen die veel arbeiders tewerkstellen staan vandaag het meest onder de globaliseringsdruk. Een subsidiërende overheid die zich haast onvermijdelijk laat leiden door het tewerkstellingsargument, steunt zodoende vooral de verliezers. Dit is niet de beste manier om schaarse middelen te besteden.

Wat hier beschreven werd heeft een grote inhoud van “déjà vu”. De staalindustrie, de textielsector, de scheepsbouw, de automobielsector (Renault en Ford Genk) herinneren ons aan het futiele van de pogingen om met subsidies industriële ondernemingen in het land te houden in een omgeving waarin de industriële afslanking een ijzeren wet is.

Indien de overheid best het subsidiewapen niet hanteert welk is dan haar rol? Kan ze überhaupt iets doen?

De creatie van jobs is het resultaat van een proces van “trial and error” dat onvoorspelbaar is. De overheid kan dit proces niet sturen. Wat ze wel kan doen is een

omgeving tot stand brengen waarin deze zoektocht naar nieuwe jobs (zowel in de dienstensector als in de industrie) optimaal kan gebeuren. Dit impliceert een soepele regelgeving, betere herscholingsprogramma's, het afbouwen van obstakels voor startende ondernemers (onlangs werd een nieuw obstakel ingevoerd, m.n. de vereiste dat startende ondernemers een examen moeten afleggen), het afschaffen van vestigingswetten die vooral in de dienstensector de tewerkstellingscreatie belemmeren, een doelmatigere sociale zekerheid die de mensen er toe aanzet meer i.p.v. minder te werken. Dit laatste is van groot belang. Een beter werkende sociale zekerheid laat het ook toe de hoge lasten op arbeid te verminderen. De overheid moet dan wel afzien van de verleiding om deze lastenverlaging te sturen en op selectieve wijze toe te passen op allerlei doelgroepen. Een dergelijke benadering werkt niet omdat ze de problemen verschuift van de ene groep (die een selectieve steun krijgt) op de andere (die er geen krijgt).

Last but not least. De creatie van nieuwe jobs gebeurt optimaal daar waar het menselijk kapitaal gekoesterd wordt. Hiervoor zijn bijkomende investeringen in onderwijs en onderzoek nodig, samen met maatregelen die mensen met ideeën en initiatiefzin ertoe aanzetten deze ideeën te vertalen in nieuwe producten en diensten. Op die manier zullen voldoende nieuwe jobs ontstaan om de onvermijdelijke teloorgang van de industriële tewerkstelling op te vangen.